

KONFERENSIYALAR COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XII RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

IYUN, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:
<https://konferensiyalar.com>

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 12-son (26-iyun, 2026-yil).– 223 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-iyun

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

SADOQAT VA XIYONAT TUSHUNCHALARINING TIPOLOGIYASI VA TURLARI

Jabborova Elmira Rashidovna

BuxDU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sadoqat va xiyonat tushunchalari inson ongining murakkab axloqiy, psixologik va madaniy fenomenlari sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu tushunchalarning nazariy mohiyati, ijtimoiy va shaxsiy kontekstdagi namoyon bo'lish shakllari, tipologik tasnifi hamda adabiy asarlardagi badiiy ifodasi yoritiladi. O'zbek va rus adabiyoti namunalari asosida sadoqat va xiyonat obrazlarining axloqiy, g'oyaviy, hissiy va vatanparvarlik mezonlari ochib beriladi. Shuningdek, maqolada lingvomadaniy va gender yondashuv asosida ushbu tushunchalarning milliy tafakkur, til birliklari va madaniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Sadoqat, xiyonat, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy ong, shaxsiy va ijtimoiy munosabatlar, vijdon va e'tiqod, adabiy obraz, badiiy konflikt, tipologik tasnif, vatanparvarlik, oilaviy va hissiy sadoqat, g'oyaviy xiyonat, lingvomadaniy tahlil, gender yondashuvi, milliy qadriyatlar, psixologik motiv, adabiyotshunoslik.

TYPOLOGY AND TYPES OF THE CONCEPTS OF LOYALTY AND BETRAYAL

Jabborova Elmira Rashidovna

Independent researcher of BuxDU

Annotation. This article analyzes the concepts of loyalty and betrayal as complex moral, psychological and cultural phenomena of the human mind. The study covers the theoretical essence of these concepts, forms of manifestation in social and personal contexts, typological classification and artistic expression in literary works. Based on examples of Uzbek and Russian literature, the moral, ideological, emotional and patriotic criteria of the images of loyalty and betrayal are revealed. Also, the article shows the inextricable connection of these concepts with national thinking, language units and cultural values, based on a linguistic and gender approach.

Keywords: Loyalty, betrayal, moral values, social consciousness, personal and social relationships, conscience and faith, literary image, artistic conflict, typological classification, patriotism, family and emotional loyalty, ideological betrayal, linguistic and cultural analysis, gender approach, national values, psychological motive, literary studies.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ydif-y2026v2i12/n14>

Sadoqat va **xiyonat** inson ongining eng chuqur axloqiy, psixologik va madaniy qatlamlariga oid murakkab tushunchalardir. Ular o'zaro zid, lekin bir-birini to'ldiruvchi ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida jamiyat hayotining turli sohalarida, jumladan, adabiyot, din, siyosat, til, falsafa, huquq va kundalik muloqotda muhim rol o'ynaydi.

Sadoqat va **xiyonat** o'zaro zid, ammo bir-birini to'ldiruvchi ijtimoiy-axloqiy va madaniy tushunchalardir. Ular insonning o'ziga, boshqalarga, jamiyatga, vatan, g'oya, sevgi yoki e'tiqodga nisbatan tutgan munosabatini belgilovchi asosiy qadriyatlardan hisoblanadi. Ushbu tushunchalar nafaqat axloqshunoslik, balki falsafa, dinshunoslik, siyosatshunoslik, adabiyotshunoslik va lingvistik tahlil doiralarida ham muhim nazariy asosga ega.

Sadoqat (arabcha "sidq" – rostlik, vafodorlik ildizidan) bu insonning o'z vijdoni, g'oyasi, shaxsi, jamiyati yoki boshqalar bilan o'rnatgan munosabatiga sodiq qolish holatidir. Sadoqat har doim ichki e'tiqodga, axloqiy mas'uliyatga va fidoyilikka tayanadi. U sadoqatli kishining o'z prinsiplari, sevgi, vatan yoki e'tiqodidan voz kechmasligini bildiradi.

A.N. Leontyev sadoqatni "insonning o'z xulq-atvori va dunyoqarashi o'rtasidagi uyg'unlik asosida vujudga keluvchi ijtimoiy-axloqiy barqarorlik" deb ta'riflaydi.

Sadoqat quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- **Oilaviy sadoqat** – er-xotin, farzand-ota-ona o'rtasidagi vafodorlik.
- **Vatanga sadoqat** – davlat va xalq manfaatlariga sodiq qolish.
- **Do'stlikka sadoqat** – ishonchni buzmaslik.
- **G'oyaviy sadoqat** – ma'naviy qarashlarga sodiqlik.
- **Shaxsiy sadoqat** – o'z prinsip va e'tiqodlariga xiyonat qilmaslik.

Xiyonat bu ishonchga xiyonat qilish, o'z va'dasi yoki munosabatiga xilof harakat qilish, prinsiplarga yoki e'tiqodga qarshi chiqish, ishonchli tomon tomonidan aldamchilik qilish holatidir. Xiyonat axloqiy yondashuvda rostgo'ylikka qarshi, ishonchni buzuvchi salbiy harakat sifatida baholanadi.

M. Epstein xiyonatni "insoniylik mohiyatidan va shaxsiy vijddan voz kechish shakli" sifatida ko'radi.

Xiyonat quyidagi turlarda ko'rinadi:

- **Oilaviy xiyonat** – er-xotin o'rtasida ishonchni yo'qotish.
- **Do'stga xiyonat** – sirni ochish, orqadan zarba berish.
- **Vatanga xiyonat** – dushman tomoniga o'tish, manfaatni sotish.
- **Axloqiy xiyonat** – o'z vijdoni yoki tanloviga qarshi chiqish.
- **G'oyaviy xiyonat** – qarash va e'tiqodni sotish, inkor qilish.

Bu ikki tushuncha har doim jamiyat axloqiy ongining qarama-qarshi qutblarida turadi. Biri ishonch, vafa va barqarorlikni ifodalasa, ikkinchisi bu tushunchalarning inqirozini, yo'qotilishini bildiradi. Shunday ekan, sadoqat va xiyonat tushunchalari insonning axloqiy tanlovi, ma'naviy pozitsiyasi va ijtimoiy ong darajasini ko'rsatuvchi mezonlar sifatida ham xizmat qiladi. Ushbu qarama-qarshilik ko'plab adabiy asarlarning asosiy ziddiyati, dramatik konfliktlarning ildizi sifatida ham yuzaga chiqadi.

Sadoqat va xiyonat insoniyat tarixida abadiy davom etuvchi axloqiy-falsafiy muammolar bo'lib, ularning talqini har bir davr, madaniyat va jamiyatda turlicha bo'lishi mumkin. Ammo bu ikki tushuncha doim insonning axloqiy mohiyatiga, vijdoniga, e'tiqodiga va insonlar o'rtasidagi ishonchga taalluqli bo'lgan asosiy qadriyatlaridir. Bu tushunchalar nafaqat individual axloqiy mezonlar, balki madaniy, milliy va tarixiy ongning ifodasi sifatida ham ilmiy tahlilga loyiq. Shu sababli ularni lingvomadaniy, adabiy va psixologik kontekstda o'rganish zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Sadoqat va xiyonat o'zaro zid, ammo bir-birini shartli ravishda to'ldiruvchi tushunchalar bo'lib, ularni ixtisoslashgan tipologik mezonlar asosida tasniflash mumkin. Bunday tasnif ularning jamiyatdagi funksiyasi, shaxsiy va ijtimoiy munosabatlardagi o'rni hamda adabiyotdagi badiiy ifodasini chuqur anglashga yordam beradi.

Axloqiy-me'yoriy mezon asosida tasnif

Turi	Tavsif
Axloqiy sadoqat	Vijdon, adolat, halollik, sobitlikka asoslangan fidoyilik holati.
Axloqiy xiyonat	Vijdonsizlik, yolg'on, sotqinlik, axloqiy qadriyatlarga qarshi chiqish.

Masalan, A.S. Pushkinning "Kapitan qizi" asarida Grinev obrazida axloqiy sadoqat, Shvabrinda esa axloqiy xiyonat gavdalanadi.

Ijtimoiy-siyosiy mezon asosida tasnif

Turi	Tavsif
------	--------

Vatanga sadoqat	Davlat, xalq va milliy qadriyatlar yo'lida xizmat qilish.
Vatanga xiyonat	Dushman bilan hamkorlik, manfaat uchun xalqni sotish, illatlarni quvvatlash.

Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasida bosh qahramonlarning aksariyati vatanparvarlik pozitsiyasida tasvirlansa, ba'zi yon obrazlarda sovet mafkurasiga og'ib ketish — vatanga xiyonat ramzi sifatida ko'rsatiladi.

Shaxslararo munosabatlar mezon

Turi	Tavsif
Oila sadoqati	Er-xotin, farzand-ota-ona o'rtasidagi ishonch va vafodorlik.
Oila xiyonati	Bevafo bo'lish, sadoqatni buzish, hissiy va ma'naviy yiroqlashuv.
Do'stlik sadoqati	Do'stga halol bo'lish, sirni saqlash, yon bosmaslik.
Do'stlik xiyonati	Sirni ochish, sotish, orqadan zarba berish.

Dostoyevskiyning ko'plab romanlarida insoniy munosabatlardagi sadoqat va xiyonat dramatik ziddiyat markaziga chiqadi.

Lingvokulturologik mezon

Turi	Tavsif
Milliy-madaniy sadoqat	Urf-odatga, tilga, xalq an'analariga sodiqlik.
Madaniy xiyonat	Assimilyatsiya, o'zligini unutish, boshqa madaniyatga og'ish.

Said Ahmad va Abdulla Qahhor asarlarida milliy qadriyatlarga sadoqat – jamiyatni saqlab qolishning muhim sharti sifatida ilgari suriladi.

Sadoqat va xiyonat tushunchalari oddiy axloqiy hodisa emas, balki murakkab ijtimoiy, madaniy, falsafiy va badiiy tizimlardir. Ularning tipologik tahlili orqali:

- Adabiy obrazlarning axloqiy mohiyati ochiladi.
- Jamiyatdagi qadriyatlar muvozanati va buzilishi talqin qilinadi.
- Shaxsiy va ijtimoiy ongda tanlovlar falsafiy asoslanadi.

Shu bois, ushbu tasnif lingvomadaniy, adabiyotshunoslik, psixologiya va madaniyatshunoslik tadqiqotlari uchun muvofiq nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Sadoqat va **xiyonat** har bir jamiyatda axloqiy qadriyatlarning mezon sifatida qabul qilinadi. Bu tushunchalarning mazmuni har bir insoniy munosabatda va ijtimoiy institutda har xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Ularga shaxsiy kontekst (individning his-tuyg'ulari, e'tiqodi, munosabatlari) va ijtimoiy kontekst (davlat, jamiyat, mafkura, millatga oid munosabatlar) asosida yondashish mumkin.

Bu holat, odatda, insonlar o'rtasidagi yaqin shaxsiy munosabatlar doirasida kuzatiladi. Bu kontekstda sadoqat — ishonch, vafa, muhabbat va halollikni anglatadi. Xiyonat esa — bevafo bo'lish, yolg'on, sotqinlik, og'zaki va ma'naviy munosabatga xiyonat qilishni ifodalaydi.

Asosiy ko'rinishlari:

Turi	Sadoqat	Xiyonat
Oilaviy	Er-xotin, ota-ona-farzand o'rtasidagi halollik, sadoqat, ishonch.	Hissiy yoki jismoniy bevafo bo'lish, yashirin munosabat.
Sevgi munosabati	Sevgiga sobit qolish, fidoyilik.	Sevgidan voz kechish, yolg'on, ikkiyuzlamachilik.

Do'stlik asosida	Sirni saqlash, yordam, yon bosmaslik.	Sirni ochish, sotish, orqadan zarba berish.
Shaxsiy e'tiqod	O'z prinsiplariga sodiqlik, iymonni asrash.	Vijdonsizlik, maqsaddan chekinish, o'zligini yo'qotish.

Adabiy misollar:

A.S. Pushkinning "Yevgeniy Onegin" asarida Tatyana – sadoqatli ayol timsoli.

Said Ahmadning "Jimjitlik" hikoyasida turmushdagi beqarorlik xiyonatning ijtimoiy ildizlari bilan bog'lanadi.

Bu turda insonning jamiyat, millat, davlat, g'oya yoki mafkura bilan bo'lgan munosabatida sadoqat yoki xiyonat ifoda topadi. Ijtimoiy sadoqat — fidoyilik, halollik, vatanparvarlik, g'oyaviy sobitlikni bildiradi. Xiyonat esa — jamiyat manfaatiga qarshi chiqish, mafkuraviy sotqinlik, vatan yoki xalq dushmaniga xizmat qilish kabi holatlarda namoyon bo'ladi.

A.S. Pushkinning "Kapitanskaya dochka" asarida Grinev — vatanga va axloqqa sodiq, Shvabrin — vatanga xiyonat qilgan obraz.

Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasida Boborahim xalq manfaatiga sodiqlik namunasi, ayrim partiya arboblari esa mafkuraviy xiyonat timsollaridir.

Shaxsiy va ijtimoiy kontekstlar o'rtasidagi chegaraning buzilishi

Ko'plab adabiy asarlarda aynan shaxsiy sadoqat ijtimoiy xiyonatga sabab bo'ladi yoki aksincha. Masalan, bir inson do'stiga sodiq qolish uchun qonunni buzadi (shaxsiy sadoqat, ijtimoiy xiyonat). Yoki inson davlatga sodiq bo'lib, yaqinlarini qurbon qiladi (ijtimoiy sadoqat, shaxsiy xiyonat).

Sadoqat va xiyonat shaxsiy va ijtimoiy kontekstlarda har xil ko'rinishda namoyon bo'ladi, lekin ularning ildizi axloqiy pozitsiya, vijdon, maqsad va ishonch bilan bog'liqdir. Har bir adabiy asarda bu ikki tushunchaning kesishgan nuqtalari orqali dramatik konfliktlar yuzaga chiqadi, personajlarning mohiyati ochiladi. Shunday qilib, shaxsiy sadoqat insoniylik mezon, ijtimoiy sadoqat esa fuqarolik burchi sifatida namoyon bo'lsa, xiyonat har doim ishonch inqirozi va axloqiy buzilish sifatida baholanadi.

Adabiy obrazlar badiiy matnda sadoqat va xiyonat tushunchalarining ko'rinishlarini shaxsiy dramalar, g'oyaviy ziddiyatlar, psixologik sinovlar orqali ifoda etadi. Har bir asarda bu tushunchalar muayyan qahramonning qarorida, harakatida, nutqida va ruhiy holatida shakllanib, konflikt markaziga aylanadi.

Adabiy obrazlar sadoqat va xiyonatning murakkab tabiatini anglashda muhim badiiy vositadir. Har bir obraz muayyan sadoqat turi (axloqiy, hissiy, g'oyaviy, o'zlikka) orqali ochiladi va uni buzgan obrazlar xiyonatning salbiy mohiyatini yoritadi. Shu bois bu tushunchalar adabiyotda nafaqat syujet zaminida, balki shaxsiy va ijtimoiy anglash mezonlarida ham muhim funksiyaga ega.

Sadoqat va xiyonat – insoniyatning tarixiy, axloqiy va madaniy taraqqiyotida doimiy muhokama etilgan, bir-biriga zid, ammo bir-birini to'ldiruvchi tushunchalardir. Ular jamiyatda shakllangan axloqiy me'yorlar, e'tiqod, vijdon, madaniy qadriyatlar va shaxsiy pozitsiyalar bilan bevosita bog'liq. Maqolada ushbu tushunchalarning nazariy mohiyati, tipologiyasi, adabiy

ifodasi, shaxsiy va ijtimoiy turlari, lingvomadaniy hamda gender kontekstdagi o'ziga xosliklari chuqur tahlil qilindi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Pushkin A.S. Yevgeniy Onegin. Moskva: Eksmo, 2021.
2. Said Ahmad. Ufq trilogiyasi. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2017.
3. Lixachyov D.S. Ocherki po filosofii literatury. Moskva: Nauka, 2000.
4. Brodskiy S.N. Pushkin nasha vse. Moskva: Moskovskiy universitet, 1998.
5. Hamroyev N. Said Ahmad asarlarida badiiy obraz va ma'naviy-axloqiy qadriyatlar. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent: 2020.
6. Komilova D. O'zbek nasrida ijtimoiy-psixologik motivlar. // O'zMU Ilmiy jurnali, 2021, №4.
7. Raxmonov A. Pushkin tragediyalaridagi tarixiy konfliktlar. // Adabiyotshunoslik jurnali, 2019, №2.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

XII RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI
2026-yil, 26-iyun

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 12-son (iyun, 2026-yil). – 223 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-iyun.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.